

**Міністерство освіти і науки України
Криворізький державний педагогічний університет
Кафедра теорії і практики початкової освіти**

СУЧАСНА ОСВІТА: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Збірник наукових і науково-методичних праць

Випуск 2

**Кривий Ріг
2010**

12. «Било одинадцять – и высказывало одинадцять мальчиков и девочек и начинали играть в игру под названием «Пробил одинадцатый час»;

13. «Наконец било двенадцать – и являлся ночной сторож, в шлеме, с «утренией звездой» в руках и пел старинную песенку ночных сторожей»;

«Від автора» – від слів «было тут что послушать» і до слів «картина являлась за картиной» Повтор появи названих картин, як живої ідеї [1, с. 310]

Від автора (закінчення): «И произведение искусства исчезло, но свечи в церкви превратились в большие светящиеся цветы; золотые звезды рассыпанные по потолку засияли; орган заиграл сам с собой. И все сказали, что вот это-то и есть самое невероятное»;

б) Інценізація казки «счастливое семейство»;

в) Інценізація казки «Гадкий утенок».

III. Підсумкова бесіда:

1. Що в світі найнесподіваніше: (художній твір)?

2. Чи можуть людину по-справжньому зробити щасливою матеріальні багатства («У него целый лапушиний лес, а у неё всего-навсего один кустик» – казка «Счастливое семейство»)?

3. Охарактеризуйте інтолерантне суспільство за казкою «Гадкий утенок».

4. Розкажіть про толерантне ставлення суспільства за казкою «Гадкий утенок» (від слів: « Не беда появиться на свет в утином гнезде...»).

5. Які потреби можна виховати під впливом художнього слова (у пізнанні світу, у книжці, як засобом самоосвіти, у милуванні красою слова, висловлення власних думок, у самовираженні та самореалізації через входження в різні літературні образи, у гарному настрої, позитивних емоціях [6, с. 15].

Висновки. Таким чином, створення толерантного освітнього простору засобом художнього слова є необхідною педагогічною умовою для ефективною реалізації заходів по формуванню толерантності студентів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андерсон Х. К. Сказки. – Ташкент: Изд-во ЦККУ, 1986. – 348с.
2. Беланова Р. Стан духовного розвитку особистості на злеті віків / Римма Беланова // Рідна школа. – 2001. – № 3. – С.29-33.
3. Богуш А. Методика навчання дітей української мови. Підручник. 2-ге вид., доп. і перероб. – К.: Слово, 2008. – 440с.
4. Боличова Л. О. Толерантне освітнє середовище як визначальна умова формування толерантної особистості // Л. О. Боличова // Педагогіка вищої та середньої школи: 3б. наук. пр. / Гол. ред. Буряк В. К. – Кривий Ріг: КДПУ, 2008. Вип. 20. – С. 359-364
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. В. Бусел. – К.: Ірпінь, ВГФ «Перун», 2001. – 1440 с.
6. Гавриш Н. Художньому слову – гідне місце в освітньому процесі / Наталя Гавриш // Дошкільне виховання. – 2006. – № 3. – С. 15-18.
7. Корсак К. Педагогіка нового століття / Костянтин Корсак // Рідна школа. – 2005. – № 12. – С. 13-16.
8. Методичні аспекти реалізації Базової програми розвитку дитини дошкільного віку « Я у Світі» / О. Кононко. – К., 2008.
9. Шевченко Т. Полякам / Т. Г. Шевченко // Твори в 5 т. Т.2. – К.: Дніпро, 1978. – 365 с.

ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЕВОЇ КУЛЬТУРИ В МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

У статті проаналізовано структуру поняття «культура мовлення вчителя початкових класів»; визначено компоненти процесу формування мовленнєвих умінь; описано особливості роботи з удосконалення мовленнєвої культури майбутніх учителів початкових класів.

Ключові слова: мовлення, мовленнєва діяльність, мовленнєва культура, мовленнєва підготовка, мовленнєві вміння, професійне мовлення, культура педагогічного спілкування.

Постановка проблеми. Основним завданням сучасного педагогічного вузу є професійна підготовка педагога, здатного забезпечити всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства. Сфера формування особистості – це, насамперед, активна міжособистісна взаємодія, комунікація, оскільки саме через педагогічне спілкування здійснюється персоналізація вчителя в своїх учнях, прищеплення їм загальнолюдських та національних цінностей, набуття ними соціального досвіду, формування їх як особистостей [10, с. 14]. Тому необхідно забезпечити підготовку таких висококваліфікованих педагогічних кадрів, які б майстерно володіли високим рівнем культури професійного спілкування.

Система знань і навичок, яку має сформувати вчитель початкових класів, досить широка і вимагає від нього відповідної широти інтересів, культури, глибоких і різнобічних знань, високої загальної ерудиції. Найважливішим засобом, основним «інструментом» професійної діяльності вчителя є слово, його мовлення. Від рівня культури мовлення вчителя значною мірою залежить не тільки мовленнєвий розвиток учнів його класу, а й їхня успішність у цілому, бо чим досконаліше мовлення школярів, тим краще вони виражають свої думки і сприймають висловлювання інших.

Слову, мовленню у процесі пізнання надавали великого значення Я. Коменський, К. Ушинський, В. Сухомлинський, ряд інших вітчизняних та зарубіжних педагогів і психологів: Айдарова Л., Варзацька Л., Вашуленко М., Грипас Н., Гудзик І., Добрович А., Зязюн І., Каліш В., Кутішенко М., Леонтєв О., Мельничайко В., Нечай Л., Плющ М., Рубінштейн С., Сагач Г., Синиця І., Скрипченко Н., Стельмахович М., Хорошковська О., Щербина В. та ін. Проте, як показує практика роботи у школі і вузі, для поліпшення якості підготовки вчителів початкових класів необхідне подальше вдосконалення їхньої мовленнєвої культури. Широкий спектр предметів, які вивчаються у початковій ланці загальноосвітньої школи, вимагає від учителя відповідної широти його професійної, зокрема психологічної, педагогічної, методичної і лінгвістичної підготовки.

І це враховується у навчальних планах підготовки вчителя-класовода. Однак, мовленнєвий розвиток як засіб підготовки майбутнього вчителя до викладання всієї системи предметів початкової школи розглядається лише побіжно, у загальному руслі тем і проблем кожної з конкретних методик, які вивчаються на факультеті.

Аналізуючи сучасну теорію і практику мовленнєвої підготовки майбутніх учителів, можна стверджувати, що ще недостатньо вивчено та розроблено теоретичні засади формування у студентів мовленнєвої компетентності. Існує нагальна потреба опрацювання і поширення результатів відповідних досліджень і досвіду з цього напрямку в університетській освіті, об'єктивної оцінки пропонованих технологій навчання і вивчення можливих шляхів удосконалення якості професійної мовленнєвої підготовки випускників вищої школи.

Закономірно, що в цій ситуації необхідним є пошук нових рішень у царині професійної мовленнєвої культури майбутнього вчителя, вдосконалення механізмів, які регулюють якість його мовленнєвої діяльності.

До причин, що визначають актуальність зазначеної проблеми, слід віднести й соціальну ситуацію, зокрема, в загальноосвітній школі, де мовлення стає одним із найбільш мобільних чинників, спроможних впливати на учня. А це спонукає до створення і реалізації науково обґрунтованої педагогічної системи, яка дає можливість забезпечити переведення існуючої загальнопедагогічної системи у якісно новий стан, оптимізувати зміст організації й управління процесом формування професійного мовлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історико-генетичний аналіз проблеми формування культури педагогічного спілкування майбутніх учителів засвідчив високий інтерес до неї. Загальні культурологічні дослідження професійної підготовки учителя здійснювали Т. Іванова, О. Пехота, Р. Гуревич, Г. Тарасенко, Р. Хмельюк та ін. Вивченню психолого-педагогічних основ культури педагогічного спілкування, його загальної структури та функцій, стилів та їх мотиваційно-ціннісних детермінантів, впливу на референтність педагога, конфліктність у педагогічному спілкуванні, активних методів соціально-психологічної підготовки вчителів до педагогічного спілкування, формування та корекції комунікативних умінь присвячені роботи О. Леонтьєва, Є. Суботського, О. Бодальова, Я. Коломінського, С. Шеїна, В. Кан-Калика, Г. Ковальова, В. Грехньова, Г. Риданової, М. Рібакової, А. Маркової, І. Зімньої, А. Коломієць, І. Зязюна, І. Синиці, І. Чернокозова, С. Братченка, Л. Петровської, Є. Маслової, Г. Ковальова, Т. Яценко, О. Мудрика, А. Анцупова, М. Сметанського, В. Галузяка, В. Каплінського та ін.

Аналіз комунікативних якостей мовлення знаходимо у мовознавчих студіях О. Синявського, І. Чередниченка, Л. Булаховського, Р. Будагова, М. Пилинського, Б. Головіна, С. Гурвича, Б. Антоненка-Давидовича [2], П. Одарченка, О. Пономаріва та ін. Правильність мовлення вчителя сучасної української школи розглядалися у багатьох посібниках таких авторів: І. Ощипко, Н. Бабич, В. Жовтобрюх, О. Муромцевої, О. Сербенської, С. До-

рошенка та ін. Крім цього, проблема формування правильності досліджувалась і в науково-методичних статтях, зокрема М. Жовтобрюха, О. Біляєва, Р. Колесникової, М. Леонової та ін.

Мовленнєві вміння вчителя вивчалися як об'єктивна ознака його готовності до професійної діяльності. Зокрема, це переконливо доведено в дослідженнях Ш. Амонашвілі, Н. Головань, Л. Зінченко, О. Горської, Н. Жигилій, О. Іванової, К. Левітана та ін., у яких підкреслюється специфіка мовленнєвих умінь як прояв професіоналізму; визначається структура і зміст комунікативності, де мовлення є домінуючим компонентом, необхідним у педагогічному процесі; пропонується методика управління процесом формування мовленнєвих умінь в системі навчання студентів філологічних та нефілологічних спеціальностей; розкривається і вивчається специфіка дії живого слова у педагогічному спілкуванні.

Формулювання цілей статті. Виходячи з актуальності проблеми мовленнєвої компетентності сучасного вчителя, метою статті є вивчення особливостей формування культури мовлення майбутнього вчителя початкових класів у рамках його підготовки у педагогічному вузі, забезпечення здатності до подальшого самовдосконалення в процесі професійного становлення.

Викад основного матеріалу. Організація мовленнєвої діяльності в умовах вищої школи передбачає засвоєння студентами знань про мову і мовлення, набуття ними власного мовленнєвого досвіду, спрямованість особистості до саморозвитку і самореалізації, формування самосвідомості як передумови самостійності в оволодінні професійними мовленнєвими вміннями, що супроводжуються відповідним корегуванням, підвищенням рівня професійної зрілості під час оволодіння різними мовленнєвими функціями.

Загальний мовленнєвий розвиток студента визначається якісним рівнем його мовленнєвої діяльності, яка виявляється як у професійній діяльності, так і в процесі його самореалізації як форми самопрояву, досягнення окресленої мети, осмислення сутності професійної мовленнєвої діяльності. Практична робота, гра, педагогічні ситуації із застосуванням різного характеру спілкування, в яких здійснюється розвиток мовленнєвих умінь студента, є психолого-педагогічними стимуляторами його професійної комунікативної діяльності у навчально-виховному процесі.

Як вказує Черезова І., мовленнєві вміння майбутніх вчителів – це феномен, розвиток якого зумовлюється сукупністю психофізіологічних, соціокультурних і педагогічних чинників, сформованими знаннями студента про мовленнєву культуру і можливості її застосування відповідно до потреби, особливостей та мети педагогічного процесу [11, с. 14]. При цьому готовність до мовленнєвої діяльності розглядається як прояв спеціальних знань, мовленнєвої компетентності та мовленнєвого професіоналізму.

На наш погляд, підходи науковців до реальної картини формування професіоналізму майбутнього вчителя з чіткою орієнтацією на важливість мовлення у цьому процесі є незаперечним фактом. Аналіз представлених

практично-діяльнісних підходів до механізмів мовленнєвої підготовки студентів свідчить, що вони є не скільки альтернативними, скільки взаємодоповнюючими, і дають можливість змоделювати функціональну модель мовленнєвої підготовки студентів. Компоненти процесу формування мовленнєвих умінь майбутніх учителів подано у *Таблиці 1*.

Таблиця 1

№ п/п	Компоненти процесу формування мовленнєвих умінь	Оцінні критерії
1.	Зміст мовлення	– новизна; – актуальність; – конкретність; – цільова спрямованість.
2.	Структура мовлення	– тривалість звучання; – горизонтальне членування; – вертикальне членування; – використання мовленнєвих засобів.
3.	Комунікативні ознаки	– інформативність; – логіка; – точність; – чистота.
4.	Звукове оформлення	– орфоепічні норми; – морфологічні норми; – синтаксичні норми; – ритміко-інтонаційна виразність.
5.	Практична спрямованість	– привертати увагу слухачів до потрібної інформації; – утримувати інтерес до неї; – переконувати; – спонукати до дії; – здійснювати корекцію позиції.
6.	Імідж учителя	– ставлення до слухачів; – ерудованість; – емоційність; – стиль.

Аналіз мовленнєвої взаємодії вчителя початкових класів з учнями показує, що, на відміну від учителів-предметників, мовлення яких у навчально-виховному процесі підпорядковане розкриттю науково-пізнавальної специфіки окремого предмета, вчитель-класовод відповідно до своєї професіограми повинен сформувати в учнів систему знань, умінь і навичок, які передбачені вивченням не одного, а цілого комплексу навчальних предметів.

Вимоги до мовленнєвої взаємодії вчителя та учнів, що зумовлені змістом, характером і завданнями викладання кожного з цих предметів, нерідко докорінно відрізняються, оскільки вони співвідносяться з різними галузями науки, знань. Якщо на заняттях з математики вчитель дає учням початкові уявлення про просторові і кількісні відношення у навколишньому світі, навчає їх абстрактно мислити, усвідомлювати особливості «кількі-

ної характеристики об'єктів і явищ», то в процесі вивчення курсів «Ознайомлення з навколишнім світом», «Природознавство» увага дітей спрямовується на якісно інший характер понять, предметів, явищ, які їх оточують, на особистісне ставлення до них, моральні норми, що вимагають від самого учня відповідної поведінки у стосунках з людьми. А на уроках читання виникає потреба осмислити образний світ художнього твору, дати морально-етичну оцінку героїв та їхніх вчинків, особистісних характеристик.

В усіх цих випадках мовлення вчителя має бути адекватним навчально-виховним завданням, які він вирішує у процесі виконання професійної діяльності. Воно характеризується такими найголовнішими ознаками: понятійно-термінологічна чіткість; багатство, виразність; дохідливість; багатоплановість – здатність відповідати своїм понятійним чи образно-експресивним характером змісту навчального матеріалу [2, с. 155]. Адекватність мовлення навчально-виховним завданням, які вирішує вчитель, та здатність планувати мовлення й керувати ним для досягнення поставленої мети можна розглядати як два критерії оцінки культури мовлення учителя початкових класів, оскільки вони враховують характер мовлення вчителя відповідно до системи його функціональних обов'язків і впливають із цієї системи.

Як засвідчує практика, студенти педагогічного факультету спеціальності «Початкове навчання» уже з першого курсу спроможні засвоїти основні вимоги щодо мовленнєвої діяльності, зокрема, це стосується необхідності опанування знаннями про дієву силу слова, мовлення, досконалого володіння словниковим запасом і навичками їх застосування відповідно до ситуації; володіння технікою мовлення (дихання, дикція, темп, інтенсивність, динаміка); прагнення впливати живим словом як на свій внутрішній стан, так і на стан (настрій) слухачів (майбутніх учнів). Студенти мають достатні орфографічні і пунктуаційні навички, а також відповідний мовленнєвий розвиток, необхідний для виконання ряду лінгвістичних завдань. Проте, в умовах продукування нового, оригінального висловлювання, коли основні зусилля спрямовані саме на процес творення, студенти допускають стилістичні помилки; нерідко зміст мовлення правильно розкриває певні поняття, але саме воно недосконале, засмічене русизмами, у ньому наявні граматичні форми, не характерні для української мови, трапляються діалектизми, ненормативна сполучуваність слів тощо.

На нашу думку, увага викладачів і студентів повинна зосередитися на формуванні нормативної мови студентів і подоланні діалектних впливів; збагаченні, уточненні й активізації лексичного запасу майбутніх учителів початкових класів; глибокому оволодінні граматичними нормами мови і вдосконаленні граматичного ладу мовлення студентів; теоретичному і практичному засвоєнні найважливіших текстологічних понять, що виступає узагальнюючо-підсумковим етапом роботи над розвитком мовлення майбутніх учителів-класоводів; максимальному розвитку пізнавальної активності студентів, їхньої здатності до творчості, створення власних текс-

тів, словесному відображенні ситуацій, що вимагають опису, розповіді, роздуму; формуванні у студентів здатності сприймати цілісність образного світу художнього твору, уявляти його конкретні деталі й картини, розуміти узагальнюючу суть образів, деталей, ситуацій, прирощене значення слова, перехід слова в образ та ін. як необхідної умови для створення мовленнєвих ситуацій, адекватних характеру і особливостям художніх творів, які вивчаються у початкових класах.

Отже, процес комунікативної підготовки майбутніх учителів початкової школи в рамках освітнього процесу педагогічного університету є специфічним, оскільки, передбачаючи різносторонню підготовку фахівців (у своїх принципах, формах та методах), сприяє підготовці високо компетентних спеціалістів не лише в плані їх загальної професійної майстерності, а й у плані професійного спілкування.

Висновки. Дослідження проблеми удосконалення мовленнєвої культури майбутніх учителів початкових класів дає підстави для висновку, що забезпечення належної якості навчально-виховного процесу в початковій школі залежить насамперед від фахової і методичної підготовки вчителя, зокрема від його знання рідної мови та рівня володіння усним і писемним мовленням. Мовленнєва комунікація майбутнього вчителя початкових класів є складовою педагогічної майстерності вчителя. Це інструмент професійної діяльності педагога, за допомогою якого можна створити щирі атмосферу спілкування у класі, встановити контакт з учнями, досягти взаєморозуміння з ними; зробити складну тему уроку цікавою, а процес її вивчення – привабливим; сформувати в учнів відчуття емоційної захищеності, вселити в них віру в себе. Багатство й різноманітність мовлення вчителя – джерело збагачення мови учня, її чистота й досконалість; образність мови вчителя – запорука поваги учня до естетичних цінностей, створених засобами мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Біляев О. Про культуру мовлення вчителів-словесників, учителів загалом і не лише вчителів. // Урок української. – 2000. – № 1. – С. 23-27.
2. Жовтобрюх В. Ф., Муромцева О. Г. Культура мови вчителя: Курс лекцій / За ред. О. Г. Муромцевої. – Харків: Гриф, 1998. – 208 с.
3. Колесникова Р. Культура мовлення – складова майстерності вчителя. // Початкова школа. – 1991. – № 11. – С. 50-52.
4. Педагогічна майстерність / За ред. Зязюна. – К.: Вища шк., 1997. – 348 с.
5. Савенкова Л. Комунікативність учителя // Початкова школа. – 1998. – № 8. – С. 49-51.
6. Сашак Н. Культура мови та мовлення людини // Рідна школа. – 2006. – № 3. – С.43-45.
7. Сербенська О., Редько Ю., Федик О. Антисуржик. Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити: Посіб. – Львів, 1994. – 152 с.
8. Тараненко О. О. Українська мова в сучасній Україні // Культура слова. – 2000. – № 53-54. – С. 201-207.
9. Усатий В. Д. Культура мовлення вчителя початкових класів // Теоретичні питання освіти та виховання. – 2000. – № 10. – С.60-63.

10. Усатий В. Д. Розвиток мовленнєвої культури майбутніх учителів початкових класів: Автореферат дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Інститут педагогіки АПН України. – Київ, 2001. – 21 с.
11. Черезова І. О. Мовленнєва компетентність як одна з головних вимог до індивідуально-психологічних особливостей сучасного вчителя // Психологія. – 2005. – № 2. – С. 11-16.

Талаш І. О.

канд. філол. наук, викладач кафедри
теорії і практики початкової освіти КДПУ

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЕТИКЕТУ ПРОФЕСІЙНОГО МОВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ

У статті зроблено спробу з'ясувати причини низького рівня мовної культури студентів, виявити механізм формування мовної особистості майбутнього фахівця.

Ключові слова: культура мовлення, мова професійного спілкування, мовленнєвий етикет, мовленнєва компетенція, мовна компетенція.

Правила мовної поведінки – мовленнєвий етикет – формує кожне суспільство згідно зі своєю національною специфікою та сферою використання. Правила мовного етикету становлять особливу групу стереотипних, стійких форм спілкування, що реалізуються переважно в одиницях лексичного, фразеологічного і частково морфологічного рівнів. Тому мовний етикет тісно пов'язаний з культурою мовлення.

У сучасному мовознавстві досить ґрунтовно розроблені проблеми мовної поведінки, культури мовлення у працях Н. Бабич, С. Єрмоленко, А. Кравець, О. Кубрака, Л. Мацько, Н. Потело, Н. Станкевич та ін. Разом із тим, в українському суспільстві, зокрема в студентському середовищі, досить гостро стоїть проблема низького рівня культури мовлення, недотримання норм мовного етикету.

Мовний етикет передбачає врахування особливостей кожної ситуації спілкування та типу спілкування. Вирішальними також є соціальні характеристики учасників. Традиційно статус учасника етикетної ситуації визначаються за віковою (старший має перевагу перед молодшим), соціально-адміністративною (людина, яка обіймає вищу посаду, має перевагу перед тим, хто обіймає нижчу посаду), гендерною (жінка має пріоритет перед чоловіком) та релігійною (духовна особа має перевагу перед світською) ієрархією [5, с.141]. Крім співвідношення статусів, важливим для мовленнєвого етикету є дотримання учасниками спілкування основних вимог культури мовлення, яке формується багатством словника, досконалим володінням способами поєднання слів у речення, умінням розрізняти нейтральні і стилістично марковані одиниці, запобіганням стильового й